ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS PAEDAGOGICA

CIVILIA V 2010 MOSTY MEZI KULTURAMI

České, polské a německé politické strany v rakouském Slezsku

Pavel KRÁKORA

Abstrakt: Příspěvek je věnován vývoji politických stran v rámci rakouského Slezska od druhé poloviny 19. stol. do roku 1918. Mimo ideového zaměření je akcentována národní báze existence politických subjektů, představovaná ve Slezsku Čechy, Němci a Poláky.

Klíčová slova: Politické strany, Slezsko, Češi, Němci, Poláci, nacionalismus, slezský zemský sněm, říšská rada, Rakousko-Uhersko

Slezsko již od raného středověku patřilo k oblastem, kde docházelo ke střetávání různých kultur a jazyků. Nevýznamnější roli v tomto ohledu sehrávali Poláci, Češi a Němci. V raném a vrcholném středověku se Slezsko stalo doménou polských Piastovců, od 14. století zde postupně začíná převládat vliv a moc českých králů, kteří (především král Jan Lucemburský a jeho následník král a císař Karel IV.) zemi přičlenili do svazku korunních zemí. Zároveň na tomto teritoriu od počátku 13. století probíhala intenzivní německá kolonizace. V průběhu dvou následujících staletí již měly mnohé oblasti Slezska (např. Vratislav) převážně německý charakter.

Po roce 1742 došlo v důsledku tzv. slezských válek (součást války o rakouské dědictví) mezi Marií Terezií a pruským králem Fridrichem II. k rozdělení Slezska mezi Rakouské císařství a Prusko. Většina

Slezska se ocitla pod pruskou svrchovaností, Rakousku zůstalo Opavsko, Krnovsko, Těšínsko a jižní část Niska. (Hranice rozdělení Slezska, definitivně stanovená mírem v Hubertsburgu roku 1763, se s menšími úpravami zachovala do dnešních dnů.) Celková rozloha rakouského (resp. českého) Slezska činila 4459 km^2. V roce 1782 bylo rakouské Slezsko administrativně přičleněno k Moravě, od 1. ledna 1850 pak znovu ustaveno jako samostatná korunní země v čele se zemským prezidentem a zemskou vládou [1]. Slezsko mělo také svůj vlastní zákonodárný sbor – Slezský zemský sněm – do něhož se na základě kuriového volebního systému volilo 31 poslanců [2].

V druhé polovině 19. století (především od počátku 60. let) se v rakouském Slezsku, stejně jako v ostatních částech Habsburské monarchie (především pak v rakouských a českých zemích) začala probouzet občanská společnost. S touto skutečností je úzce spjat fenomén zakládání politických stran a hnutí. Vzhledem k národnostnímu složení obyvatelstva tohoto regionu, kde dle sčítání obyvatel z roku 1910 převládali Němci (cca. 44%) následováni Poláky (cca. 32%) a Čechy (cca. 24%), vznikaly v rakouském Slezsku politické subjekty, a to i identického ideového zaměření, striktně na národnostním principu – jedinou výjimku v tomto ohledu představovala sociální demokracie. Autonomii si od počátku zachovávaly pouze polské politické strany, české většinou úzce kooperovaly se svými protějšky na Moravě, slezské německé politické strany se spíše orientovaly na centrální „celorakouskou“ úroveň.

Mezi nejvýznamnější německé strany ve Slezsku patřila – stejně jako v celém Předlitavsku – německá liberální strana, zpočátku nazývaná též jako ústavní strana (Verfassungspartei). Vznikla v roce 1861 a brzy zaujala jednu z dominantních pozic ve vídeňském říšském sněmu. Profilovala se jako všeněmecká strana, která reprezentovala německy hovořící měšťanské a podnikatelské vrstvy (mnohdy židovského původu) a značně rezervovaně se stavěla k požadavkům týkajících se autonomie (národnostního vyrovnání) jednotlivých národů Předlitavska. Němečtí liberálové se především etablovali ve dvou historicky nejvýznamnějších městech rakouského Slezska – Opavě a Těšíně. K čelním představitelům strany zde patřili K. Ditrich (Opava), J. Demel a T. Haase (Těšín), tiskovými orgány slezských liberálů byly noviny nazvané *Silesia* (Bakala

a kol., 1992, s. 62), na Moravě (v Brně) vydávané *Tagesbote aus Mähren und Schlesien* a posléze (od 80. let 19. stol.) deník *Freie Schlesische Presse*. Jedním z rysů slezských německých liberálů byla poměrně silná inklinace k sousednímu Německu, k němuž měli mnohdy blíže (svou roli sehrávalo geografické hledisko) než ke své centrále ve Vídni. Na počátku 70. let 19. století se německá liberální strana rozdělila na několik frakcí. Jedna z nich – posléze nazvaná Německá pokroková strana (Deutsche Fortschrittspartei) – se k odkazu německého liberalismu přihlásila a zaujala pozice své předchůdkyně. V rámci Slezska se německá liberální strana opětovně výrazněji prosadila na přelomu 19. a 20. století. Tato skutečnost vyplývala z obdobného postavení strany na Moravě, kde němečtí liberálové dlouhodobě zaujímali dominantní pozici.

Pozici druhé nejsilnější německé strany ve Slezsku zaujímali nacionalisté, jejichž reprezentantem se stala Německá nacionální strana (Deutsche Nationalpertei), založená v roce 1891 skupinou kolem stoupence německého nacionálního hnutí v Rakousku a antisemity Georga von Schörnerera. O čtyři roky později (1895) se strana přejmenovala na Německou lidovou stranu (Deutsche Volkspartei). V roce 1901 se od ní odtrhla Schönererova radikálně nacionální frakce nazvaná Všeněmecká strana (Alldeutsche Partei). Mezi významné představitele slezských německých nacionalistů náležela skupina politiků soustředěná kolem spolku Nordmark – např. W. Kudlich či E. Rochowanski (srov. Bakala a kol., 1992, s. 62). Slezští němečtí nacionalisté akcentovali – a to daleko silněji než liberální strana – jednotu německého národa, která měla být vyjádřena spojením všech Němců v rámci jednoho státního celku. Strana se rovněž vyznačovala silným antiklerikálním zaměřením, což jednoznačně reflektovalo vliv tzv. Kulturkampfu v sousedním Německu. Své názory němečtí nacionálové prezentovali na stránkách novin nazvaných *Deutsche Wehrt*. Umírněnější křídlo (v Čechách a na Moravě reprezentované Německou dělnickou stranou – Deutsche Arbeiterpartei) inklinující k národnímu socialismu vydávalo list *Neue Zeit*. Nacionální socialisté, kladoucí důraz na sociální rozměr a podporu kvalifikovaných dělníků, měli nejsilnější pozice v průmyslové části Slezska – tj. na Ostravsku a Karvinsku. K významným spolkům, v němž slezští němečtí nacionálové získali značný vliv a pozice – stejně jako

v Čechách a na Moravě – patřil Deutsche Schulverein aktivně podporující expanzi německých škol.

Víceméně okrajovou pozici ve spektru německých politických stran rakouského Slezska zaujímala Německá agrární strana (Deutsche Agrarpartei) založená roku 1905, která úzce kooperovala s národními socialisty. Strana, reprezentující velkostatkáře a částečně i střední rolníky, byla odkázána na mateřskou organizaci v Čechách, ač její pozice ve Slezsku byly paradoxně silnější než na tradičně agrární Moravě (srov. Malíř, Marek a kol., 2005, s. 476). Analogicky se ve Slezsku vyvíjela situace německých křesťanských (katolických) stran, z nichž se zde významněji prosadilo křesťansko-sociální hnutí, které bylo úzce spjato s obdobným proudem na Moravě (Křesťanskosociální zemská strana pro Moravu – Christlichsoziale Landespartei für Mähren).

Zájmy dělníků a širokých vrstev obyvatelstva se staly – vedle nacionálních a křesťanských sociálů – doménou programu sociální demokracie. V Habsburské monarchii vznikla v dubnu 1874 (sjezd v Neudörflu) jako celorakouská strana, až posléze dochází k organizaci na národnostním principu – v českých zemích od roku 1878. I přes tuto skutečnost sociální demokracie národnostní princip striktně nerespektovala, takže často docházelo ke vzájemné kooperaci jednotlivých „národních" stran. To byl i případ Slezska, kde vedle sebe existovaly německá, česká a polská sociální demokracie. Všechny tři strany se snažily zachovat si svou autonomii a hájit zájmy konkrétních skupin českého, polského či německého dělnictva (a zároveň tím prohlubovat jeho národní vědomí). V praxi se však tato politika příliš neosvědčovala. V průmyslové oblasti Ostravska (jeho slezské části) a Karvinska se koncentrovaly široké masy dělníků (především horníků) ze všech částí Rakousko-Uherské monarchie – především pak z Haliče, Bukoviny, Slovenska (Horních Uher). Jejich sepětí s původním prostředím bylo přetrženo a národní uvědomění zatlačeno do pozadí. Do popředí se u nich naopak dostávalo povědomí sociální sounáležitosti – nízké mzdy, mnohdy nesnesitelné pracovní podmínky, dvanáctihodinová pracovní doba (včetně zaměstnávání žen a dětí), špatné životní podmínky v dělnických koloniích (v dnešní terminologii by bylo možno označit je jako chudinské slumy), ad.

Největší aktivizace sociální demokracie ve Slezsku spadá do období po roce 1890 – v dubnu 1890 proběhla v ostravsko-karvinském revíru velká hornická stávka, v květnu téhož roku se na Ostravsku poprvé slavil 1. Máj. Sociální demokracie se pravidelně zaštiťovala všechna vystoupení nespokojených horníků – mohutné stávky v letech 1894, 1896 a 1900 (srov. Bakala a kol., 1992, s. 63–64). Právě organizace těchto stávek a také dalších dělnických aktivit byla téměř vždy záležitostí sociální demokracie jako celku bez ohledu na její národní sekce. Stejně tomu bylo i při zastupování dělnictva v centrálním parlamentu – říšské radě – kde se ve vztahu ke Slezsku (Ostravsku, Karvinsku, Těšínsku) pouze minimálně akcentovala příslušnost sociálnědemokratických poslanců k národním frakcím. Národnostní rozpory se samozřejmě i přes tyto skutečnosti objevovaly, avšak většinou se týkaly vyšších funkcionářů strany (autonomisté versus centralisté, neshody však často byly také v osobní rovině). K předním činitelům sociální demokracie ve Slezsku patřili P. Cingr a J. Prokeš z české sociální demokracie, H. Jokl a M. Arbeitel z německé sociální demokracie, T. Reger, E. Chobot, F. Delong či F. Nowak z polské sociálně demokratické strany (Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska). Důležitou součástí a oporou sociálně demokratické politiky ve Slezsku (podobně jako jinde v monarchii a Evropě) se staly odborové organizace – mezi největší patřil odborový spolek Prokop. Z hlavních tiskových orgánů strany lze zmínit *Duch času*, *Odborné listy*, *Schlesische Volkspresse*, *Równość* či *Robotnik Śląski*. Na přelomu 19. a 20. století se pro sociální demokracii stalo ústředním tématem prosazení všeobecného rovného volebního práva. Po jeho zavedení a prvních volbách do říšské rady v roce 1907 se sociální demokracie ve Slezsku stala se ziskem šesti mandátů nejsilnější politickou stranou – poslanci Petr Cingr, Čeněk Pospíšil, MUDr. Ryszard Kunicki, Tadeusz Reger, Matyáš Eldersch, Jan Prokeš (za moravskou část Ostravska) a František Tomášek.

V následujícím období se však uvnitř slezské sociální demokracie dále prohlubovaly rozpory mezi centralisty, kteří hájili jednotu strany bez ohledu národnost členstva a nacionálněji orientovanými autonomisty (částečně ovlivňovanými národně socialistickými stranami). Tyto konflikty se ještě více zintenzívnily po roce 1914, takže v předvečer

zániku Rakousko-Uherska vedly ke striktnímu rozdělení strany na základě národního principu.

Z českých politických subjektů si až do 90. let 19. století nejsilnější pozici udržovala konzervativně-liberální Národní strana (označovaná též jako staročeská) [3]. Její působení se soustředilo především na Čechy (F. L. Rieger) a Moravu (A. Pražák), ve Slezsku byly její aktivity spjaty s rozvojem českého národního života. K předním osobnostem Národní strany zde patřil F. Stratil, v jejím okruhu se dále angažovali historikové V. Prasek a J. Zukal, obrozenec C. Lelek a další. V roce 1877 byla jako impuls pro další rozmach českého národního hnutí ve Slezsku z iniciativy Národní strany založena Matice opavská (stála u zrodu prvního slezského českého gymnázia v Opavě – 1883). V 80. letech 19. století následovalo zakládání dalších českých spolků – Beseda, pěvecké, divadelní hasičské aj. spolky, Sokol. Hlavním tiskovým orgánem Národní strany se stal *Opavský týdeník* (redaktor J. Zacpal).

Na přelomu 19. a 20. století se slezská národní strana rozštěpila [4]. Došlo k odloučení liberálního křídla a založení Slezské lidové strany (v Čechách označována jako Mladočeši, oficiálně Národní strana svobodomyslná), která následně navázala užší kooperaci s obdobně zaměřenou Lidovou (pokrokovou) stranou na Moravě [5]. Vedle Slezské lidové strany vznikaly ve Slezsku na počátku 20. století – podobně jako v Čechách a na Moravě – další české politické strany. Šlo především o národní socialisty (protipól německých národních socialistů), kteří ve svém programu kromě sociálních otázek akcentovali národní aspekty. Strana deklarovala svou organizační jednotu v pěti korunních zemích, což měl podepírat její oficiální název Národně sociální strana v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Horních a Dolních Rakousích. Největší podporu získali národní socialisté – společně se sociální demokracií – v průmyslové oblasti Těšínska (Ostravsko, Karvinsko). Pro oblast Slezska vydávala strana časopis nazvaný Slezské slovo. Své pozice si v rakouském Slezsku vydobyla také Moravsko-slezská křesťansko-sociální strana pro Moravu (založena v roce 1899), která, jak vypovídá její název, měla těžiště svého působení na Moravě, ve Slezsku se její doménou stala především oblast Opavska a jižní části Těšínska. Tiskovým orgánem strany byl časopis *Naše Slezsko*. Identickou organizaci

společnou pro obě země měla Česká agrární strana pro Moravu a Slezsko (založena v roce 1904). Ideově vycházela z tzv. agrarismu, který lze definovat jako *„politické, hospodářské a sociální hnutí všech, kdo hlásají, že půda a její řád mají rozhodující význam pro národ, stát a lidstvo“* (Malíř, Marek a kol., 2005, s. 415). K čelním osobnostem agrární strany ve Slezsku patřil její předseda F. Zika. Stál u zrodu několika zemědělských a průmyslových spolků (např. Ústřední hospodářská společnost) a angažoval se v českém národním hnutí. Čeští agrárníci vydávali od roku 1912 časopis *Slezský venkov*.

Z polských politických stran se v rakouském Slezsku mimo již zmiňované sociální demokracie nejzřetelněji profiloval Svaz slezských katolíků (Związek Śląskich Katolików), založený již v roce 1883. Svaz měl blízko k podobně zaměřeným německým a českým křesťanským stranám, v jeho programu se však výrazněji uplatňovaly národní prvky – zejména zrovnoprávnění polštiny ve veřejném životě (heslo *Przez lud dla Boga i ludu*). Strana se rovněž stavěla proti centralismu a prosazovala ideu rakouského státního patriotismu s federativním uspořádáním monarchie (srov. Malíř, Marek, 2005, s. 498). Z vedoucích činovníků strany lze zmínit především jména I. Świeżyho, T. Dudka a J. Londzina. Svaz polských katolíků vydával od roku 1884 list nazvaný *Poseł Związku Śląskich Katolików*. Evangelickou část Poláků v rakouském Slezsku reprezentovala Slezská lidová strana (Śląska Partia Ludowa – Schlesische Volkspartei) oficiálně ustavená v roce 1909. Jednalo se většinou o starousedlíky, kteří se vymezovali vůči nově příchozím Polákům z Haliče a Malopolska – dělníkům a horníkům v průmyslové části Těšínska. Hovořili polsky resp. polským dialektem (část z nich i německy), avšak za etnické Poláky se nepovažovali a zdůrazňovali svou historickou příslušnost ke Slezsku. Vžilo se pro ně označení Šlonzáci (Slezané, Schlesier) a pro svou inklinaci a sympatie k Němcům se často nazývali deutschfreundlich [5)]. Nejvýznamnější osobností strany a zároveň její zakladatel byl J. Koždoň, tiskovým orgánem časopis *Ślązak*. Slezská lidová strana stála na pozicích rakouského patriotismu, odmítala ideu polské státnosti (srov. Malíř, Marek a kol., 2005, s. 507), takže ostatními polskými politickými subjekty na Těšínsku nebyla za polskou stranu považována.

Polské národní zájmy v rakouském Slezsku programově hájily Polská národní strana (Polskie Stronnictwo Narodowe), jejíž počátky sahají do roku 1884 a Radikálně národní strana (Stronnictwo Radykalno Naradowe) založená v roce 1897 ve Fryštátě, v roce 1906 přejmenovaná na Polskou lidovou stranu (Polskie Stronnictwo Ludowe). K zakladatelům Polské národní strany patřili bratři Andrzej a Jerzy Ciencalové spolu s F. Michejdou. Strana vydávala od roku 1885 periodikum *Przyjaciel Ludu*. Radikálně národní strana, reprezentující bohaté rolníky a polskou inteligenci, byla spjata se jmény F. Friedela, J. Chobota a později (po přejmenování) se v ní prosadili F. Michejda a J. Kiedroń. Vydávala *Głos Ludu Śląskiego*. V roce 1911 došlo (z iniciativy J. Kiedroně) ke sloučení obou zmíněných polských národních stran – vzniklo Polské národní sjednocení (Polskie Zjednoczenie Narodowe), jehož tiskovým orgánem se stal *Dziennik Cieszyński*. Nová strana se profilovala jako otevřená pro všechny sociální vrstvy Poláků žijících v rakouském Slezsku.

Výše uvedený přehled politických subjektů v rakouském Slezsku na přelomu 19. a 20. století, jejich působení a ideově-programového zaměření, je dokladem aktivizace politického života, který zároveň představoval oporu pro národnostní emancipaci Čechů a Poláků, v případě Němců šlo o zachování jejich křehké hegemonie (zpočátku plně ovládali slezský zemský sněm), často posilované geografickou blízkostí nově zformované evropské velmoci – vilémovského Německa. Politické strany ve Slezsku – jak bylo zmíněno – vznikaly převážně na národnostním principu, avšak tato skutečnost jim nijak nebránila sbližovat se a kooperovat s obdobně ideově zaměřenými subjekty (liberálové, agrárníci, ad., v případě sociální demokracie se mnohdy národnostní rozdíly dokonce stíraly), především na půdě slezské zemského sněmu. Slezské politické strany vysílaly pravidelně své zástupce do vídeňského říšského sněmu, nejúspěšnější v tomto ohledu byli němečtí liberálové, po zavedení všeobecného hlasovacího práva v roce 1907 sociální demokraté.

Po zániku Rakousko-Uherské monarchie v říjnu 1918 zůstala větší část bývalého rakouského Slezska v rámci nově vzniklé Československé republiky – po stanovení hranice s Polskem na základě arbitráže vítězných dohodových mocností (Rada vyslanců) v roce 1920 byla k Polsku

připojena východní část Těšínska, na základě versailleských dohod naopak připadla ČSR na úkor Německa oblast Hlučínska. Systém politických stran v československém Slezsku zůstal zachován z předchozího období. České zemské strany se staly součástí centralizovaných politických stran se sídlem v Praze (agrárníci, sociální demokraté ad.), německé a polské strany se transformovaly na strany menšinové, které se staly respektovanou součástí politického systému nového státu.

Poznámky:

(1) V letech 1860–1861 došlo na krátkou dobu k opětovnému sloučení rakouského Slezska s Moravou, které se ve Slezsku nesetkalo s pozitivní odezvou, takže k 1. dubnu 1861 byl rakouskému Slezsku navrácen statut země.
(2) Slezský zemský sněm vysílal při volbách do říšské rady 6 poslanců (od roku 1861), posléze se tento počet navýšil na 10 poslanců. Slezský zemský sněm měl jedno specifikum, a sice virilistu (nevoleného čestného člena), kterým byl vratislavský arcibiskup (část vratislavské arcidiecéze se nacházela na území rakouského Slezska – Jesenicko), i když šlo i cizího státního příslušníka.
(3) Národní strana (staročeši) patřila od počátku 60. let 19. stol. do konce 19. stol. k nejvýznamějším českým politickým subjektům v Čechách a podobně tomu bylo i ve Slezsku.
(4) Blíže k otázkám politických stran na Moravě od druhé poloviny 19. stol. do roku 1918 viz MEDVEĎOVÁ, G., KRÁKORA, P. Mnohonárodnostní společnost a politické strany českých zemí v období Habsburské monarchie se zvláštním zřetelem na Moravu In STANĚK, A., DOPITA, M. (eds.) *Multikulturalita a výchova k občanství*. Olomouc: SPHV, 2007. S. 209–226.
(5) V Čechách a na Moravě proběhl proces štěpení Národní strany zhruba o deset let dříve než ve Slezsku (v Čechách 1874 – Národní strana svobodomyslná, mladočeši). V roce 1891 liberální mladočeši velkým rozdílem porazili staročechy ve volbách do říšského sněmu a stali se vůdčí silou na české politické scéně.

Literatura:

BAKALA, J. *Slezsko*. Opava: Matice opavská, 1992.

JANÁK, J., HLEDÍKOVÁ, Z., DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.

MALÍŘ, J. *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914*. Brno: Masarykova univerzita, 1996.

MALÍŘ, J., MAREK, P. a kol. Politické strany. *Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu. I. díl.: Období 1861–1938*. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2005.

MEDVEĎOVÁ, G., KRÁKORA, P. Mnohonárodnostní společnost a politické strany českých zemí v období Habsburské monarchie se zvláštním zřetelem na Moravu. In STANĚK, A., DOPITA, M. (Eds.) *Multikulturalita a výchova k občanství*. Olomouc: SPHV, 2007. S. 209–226.

STANĚK, A. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007.

Kontakt na autora příspěvku:
Mgr. Pavel Krákora
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: pavel.krakora@upol.cz